

Цим матеріалом продовжуємо опублікування окремих робіт з матеріальної культури, напрацьованих наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії (м. Київ) та Етнографічного музею Академії наук (м. Львів) у рамках підготовки «Етнографічного атласу матеріальної культури Української РСР». Через низку суб'єктивних обставин і тогочасних суспільно-політичних реалій ці тексти за тих часів не були опубліковані, а окремі з них були передані на зберігання до Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі — АНФРФ ІМФЕ).

Редколегія журналу «Народна творчість та етнологія» не втручається в авторський виклад текстів та у вживану на той час ідеологічно зафарбовану термінологію, оскільки має намір подавати ці тексти як пам'ятки етнографічних студій середини ХХ ст.

МИСЛИВСТВО *

Любов Суха

УДК 39.001.891.3:639.1

Мисливство було одним з занять населення, що проживало на території сучасної України вже в давньому кам'яному віці (палеоліті).

Нечисленне населення того часу — говорять перші сторінки історії України — жило невеликими групами. Судячи по археологічним матеріалам полювано на мамута, сибірського носорога, печерного ведмедя та інших тварин. Полювання на мамутів і носорогів провадилося колективною облавою; цих велитенських тварин заганяли в такі місця, де їх легше було вбити (круті урвища, топкі низини). При полюванні на дрібніших тварин застосовувались дерев'яні дубини — палиці (т. І. ч.), списи з кремінними наконечниками (т. І. ч.), і боласи (т. І. ч.) — довгі ремені з кам'яними кулями на кінцях для спутування ніг тваринам, коли вони тікали. Мисливською здобиччю користувалися всі.

На пізніх етапах давнього кам'яного віку (40—13 тисяч тому) значно розширилось полювання на тварин. Крім мамута і сибірського носорога, полювано на дикого коня, бізона, оленя, лисицю, росомаху, вовка, з птахів — польярну сову і білу куріпку. Тварини давали лю-

дині м'ясо на харчування, шкури і хутро — одяг і покриття житла, кістки — знаряддя.

В новому кам'яному віці (неоліті) (13 до 3—2 тисяч років тому) населення полювало на оленя, лося, дикого коня, кабана, вовка, ведмедя, лисицю, ховраха.

Для більш успішного полювання починають користуватися пастками і сильцями. В цей же час були винайдені лук і стріли. «Лук, тетива і стріла — пише Ф. Енгельс — становлять уже дуже складну зброю, винайдення якої має за передумову довго нагромаджуваний досвід та відгострені розумові сили, отже, і одночасну обізнаність з численними іншими винаходами. Для епохи дикунства лук і стріла були тим самим, чим став залізний меч для варварства і вогнепальна зброя для цивілізації».

В неоліті появляється перша свійська тварина — собака, яку використовують як помічника на полюванні. Мисливство, одначе, не мало вже такого великого значення в господарстві племен цього часу, що займалися в основному землеробством і скотарством.

До моменту переходу людського суспільства в добу цивілізації, знаряддя і мисливські

* Рукопис зберігається в АНФРФ ІМФЕ (ф. 14-2, од. зб. 246).

способи все ще примітивні і нечисленні. Кременні наконечники списів замінено бронзовими і залізними, бронзові ножі, кинджали, топори, сіті і пастки, — в основному все, що одержала цивілізація від попередніх поколінь мисливців. Ці мисливські знаряддя і засоби є основними і впродовж довгих віків цивілізації.

Починаючи з IV ст. до нашої ери через територію сучасної України стали проходити різні кочові скотарські племена. У V–VI ст. ст. для спільної боротьби проти зовнішніх ворогів, утворився великий союз східних слов'янських племен — антів, що займали всю територію від Дона до Дністра. В господарстві антів скотарство мало найважливіше після землеробства значення. Мисливство відіграло значну роль лише у тих племен, які проживали в лісових місцевостях.

З кінця VIII і поч. IX ст. почало зароджуватися державне об'єднання у східних слов'ян, що відомі вже тоді під назвою «Русь». Господарська діяльність східних слов'ян така як і у V–VI віках.

При розкопках на городищах VIII–X ст. ст. звичайною нахідкою являються кости диких тварин: оленя, лося, косулі, ведмедя, зайця, бобра, видри. Це свідчить, що в житті населення тих часів мисливство відіграло ще доволі значну роль.

Роль мисливства в IX–XIII ст. ст. як джерело м'ясної поживи підупала, але набрала великого економічного значення, перейшовши в мисливство хутровинне. Торгівля з Полуднем і Сходом потребувала великої кількості хутровини, що була основним товаром вивозу з Русі.

У другій половині XII ст. Київ перестав бути політичним центром. Київська держава розпалася на феодалні князівства. З них найбільш сильними і економічно розвинутими стали Галицьке і Волинське князівства. Для економічного піднесення Галицької землі серед інших сприятливих факторів, як: соляні поклади, судноплавні ріки, родючий ґрунт, велике значення мала і фауна. Головним предметом вивозу з Галицької землі були хутровина, мед, віск та ін.

В XI і XII ст. ст. в давній Русі право вільного користування мисливськими угіддями прислужувало усім. Однак, по причині росту торгівлі й обміну, князі починають обмежувати право вільного полювання і захоплюють для себе кращі земельні угіддя, багаті звіриною і птицею. Угіддя ці були джерелом одержання цінних хутер, м'ясних ресурсів і місцями спортивного полювання князів.

Заправою до лицарського життя були лови. Що галицькі князі залюбки полювали на турів і других диких тварин, potwierджують і археологічні розкопки (Галич, Пліснисько) і літописні вістки. Галицько-Волинський літопис під 1145 роком згадує Галицького князя Володимирка, що виїздив на лови до Тисьмениці (зараз м. Тисьмениця, Станісл. обл.), недалеко Галича. Враз з ним виїздив його син Ярослав. На ловах молодий княжич мусів виявити свою силу й відвагу, нераз зустрічався з туром, ведмедем, диким конем і сам мусів звіра вбити. Далше Галицько-Волинський літопис під роком 1165 згадує про грецького царевича, що прибув до Ярослава, до Галича. В його честь Ярослав уладив лови і передав йому мисливські угіддя для розваги.

«Мисливство — каже Ф. Енгельс, — що було раніше необхідністю, стало тепер розкішшю».

Мисливськими знаряддями того часу були лук, стріли, рогатина, різновидні сіті, тенета і другі самоловки. Про те, що мисливство було одним з видів княжої розваги, та про мисливське знаряддя згадується вже в Поученні Володимира Мономаха, в Рускій Правді і других джерелах.

Для полювання князі держали спеціальних ловців, сокольничих, собачих, тетереvятників, зайчих, гоголиних, лебединих і т. п.

Монастирі в той час теж володіли мисливськими угіддями, експлуатація яких давала великі прибутки.

Могутність Галицько-Волинського князівства, об'єданого в 1199 р. Романом Мстиславичом, в першій пол. XIV ст. підупала в наслідок татарського іґа. Населення платило завойовникам данину хутром і сріблом.

Після об'єднання Литви і Польщі в одну державу 1569 р. під владу Польщі попала територія західно-українських земель, крім території Закарпатської і Чернівецької областей. Жорстоко пригноблюючи народ, польська шляхта нищила і природні багатства країни, в першу чергу ліси з їх звіринним світом.

Щойно революція 1848 р. поклала в західно-українських землях кінець пануванню феодално-кріпосницької системи. У країні запанував капіталістичний лад. В 1918 р. на зміну гнітові Австрії прийшов гніт панської Польщі, румунських бояр (Чернівецька обл.), чеських поміщиків (Закарпатська обл.).

Промислові ресурси сучасної території західних областей УРСР були дуже великі, але вікове господарювання наїздників привело до сильного обіднення промислових багатств. Всі вони проводили грабіжницьку колоніальну політику, чи були це російсько-царські, чи австрійсько-королівські чиновники, що враз з купцями, місцевими князями і поміщиками впродовж століть грабували хутряні багатства. Запаси їх зменшувалися, ніяких міроприємтів по правильній експлуатації, по вирощуванню молодняка і збільшенні поголів'я звірини, по охороні вигибаючих звірів не проводилось. Мисливське законодавство і охорона звіринного світу були відсутні, полювання велося всякими, навіть шкідливими способами. В результаті того багато видів звірят, як річний бобер, видра (північні райони Ровенської і Волинської областей) на початку ХХ ст. були на вимерті, європейський олень, бурий ведмідь (півд. р-ни Станісл., Дрогоб., Чернівецької і півн. р-ни Закарпатської області) сильно потерпіли.

Територія західно-українських земель мала всі умови для розвитку мисливського промислу, але будучи впродовж довгих років під капіталістичним гнітом, в умовах приватної власності на землю та напів кріпосницьких привілеїв поміщиків на володіння лісами, створені були умови для панівних класів по хижацькому експлуатувати звіринний світ лісних резервуарів. Мисливство було виключно

привілеєм панівного класу, воно було одним з видів розваги і спорту поміщиків і шляхти.

Через це широкі маси трудящих західних областей позбавлені були можливостей користати з мисливських угідь і розвинути мисливський промисел.

Народне мисливство придушували панівні класи строгими карами і заборонами. За «безправне» забиття кози, лисиці чи навіть зайця карано селян в часи Австрії і панської Польщі роками тюрми. Не випадковим, а дуже частим було явище, коли лісничий «злісний» стріляв у селян за ловлю звірини в поміщицьких лісах. Навіть перед диким кабаном, що чинив великі шкоди на полях, не вільно було селянам боронитися інакше, як тільки відстрашуванням їх вогнем і хитро придуманими брязкальцями. Серед народу залишилась однак думка первісного суспільства, що звірина і птиця є власністю всего суспільства і кожний має рівне право до них. Як гострий вияв протесту народу проти панського законодавства і привілеїв, помімо великих кар, виникло і перетривало віки браконьєрство, так зване «равбісерство». Народ, крадькома, вживаючи саморобної мисливської зброї та різних самоловок, полював на звірину і птицю. Способи ці, як і зброя, були примітивні, давали малі результати що до ловлі звірини. Розраховані були тільки на індивідуальне користування. Вони могли існувати і вдержатися лише в умовах індивідуального сільського господарства. Щоби відвернути від себе підозріння браконьєра, всі придумані мисливські способи, а головне зброю, заховувано в строгій тайні. Тим то так мало етнографічної літератури по цьому питанні. Коротенькі згадки в монографіях, описах поодиноких районів і сіл дають дуже мало матеріалу.

Невелику кількість відомостей по мисливстві в дорадянському періоді дає праця В. Шухевича «Гуцульщина», 1901 р., в розділі «Стрілецтво». Автор подає деяке число описів активних самоловок і мисливської зброї з південних районів Станіславської області. Відтак А. Онищук в праці: «Останки первісної культури в гуцулів» описує декілька активних самоловок з південних районів Станіславської

області. Про мисливство в Ровенській і Волинській областях дає неповні відомості праця Северина Т.: «Народне мисливство на Волині» (на поль. мові).

Що до музейного матеріалу то найбільша кількість мисливського знаряддя (зброя, пастки, сильця, порохівниці) знаходиться в збірках Етнографічного музею АН УРСР у Львові, що (вправді неповно) дають матеріал з Станісл., Дрогоб., Терноп. і Львів. областей. Історико-Краєзнавчий музей м. Станіслав зберігає невелику кількість мисливської зброї з півд. р-нів Станісл. обл. (р-ни Косів і Жаб'є). Збірки других Історико-Краєзнавчих музеїв в західних областях УРСР не мають ніякого мисливського знаряддя із за чого не можна подати докладніших відомостей про мисливське знаряддя тих областей, а виключно треба спиратися на незначний літературний матеріал.

Експедиційний матеріал з Ровенської, Станіславської, Чернівецької, Закарпатської і Дрогобицької областей цінний відомостями про сучасне мисливське культурне господарство, про його організацію, про мережу мисливських заповідників, заказників і приписних мисливських господарств, про кращих мисливців, їхню працю і досягнення.

Коли для первісних людей, до часу поділу людського суспільства на класи, мисливство було одним із середників їхнього існування то в суспільстві класовому воно має інший характер. Воно стало розвагою, забавою, спортом для феодалів-поміщиків і буржуазії.

При соціалізмі мисливство перероджується в планово організовану галузь народного господарства.

Основні і докорінні зміни в зах. українських землях, в організації мисливського господарства, в способах ловлі, в організації праці наступили з возз'єднанням зах. областей з Радянською Україною. Мисливське господарство перетворилося на культурне господарство, з великими можливостями для використання природних лісних багатств. <...>

Мисливський спорт є одним із улюблених видів спорту бійців і офіцерського складу Чер-

воної Армії. Будучи видом культурної розваги, мисливський спорт в той же час розвиває спостережливість, винахідливість, відвагу і хоробрість, приучує поборювати труднощі, вирабляє навик в стрілянні, маскіровці, орієнтації в незнаній місцевості, навик цінні для кожного бійця, особливо розвідчика. Мисливській справі і мисливсько-стрілковому спортові в Червоній Армії приділювалося і зараз приділюється багато уваги. <...>

Радянське законодавство направлене в тому напрямі, щоби мисливство розвивалося масово і служило інтересам народного господарства. Трудящі зах. обл. УРСР, об'єднані в спортивно-мисливські товариства, мають змогу користуватися мисливськими угіддями і організувати мисливські господарства, які відповідають вимогам соціалістичної держави.

Вперше в історії на західних українських землях мисливство стало досягненням всіх трудящих.

Соціалістична організація мисливського господарства сприяє прогресові і техніці полювання на звірят, удосконалюються знаряддя і способи ловлі, сприяє розвиткові мисливського промислу.

Радянська влада з дня возз'єднання зах. обл. з Радянською Україною провела необхідні міроприємтя по охороні фауни і створила на території зах. обл. УРСР мережу державних заповідників, заказників і мисливських господарств.

Під сучасну пору існує в зах. обл. УРСР: заповідників — 2, заказників — 11, приписних мисливських господарств — 13.

Завданням заповідників, заказників і мисливських господарств є: охороняти і помножити спеціально цінних для науки і господарських цілей диких тварин, відтак теоретична розробка і практичне рішення питань обліку природних ресурсів, способів їх збагачення, якісного покращання і раціонального використання, як також виявлення нових сировинних ресурсів хутровини, завдання акліматизації і реакліматизації диких тварин, цінних в научних і господарських відношеннях.

Організаційну і заготівельну роботу в мисливських господарствах проводять Всесоюзне об'єднання «Заготживсировина» Міністерства заготівель, а також «Центросировина» Союзу споживчої кооперації.

Регулювання мисливського господарства і нагляд за виконанням законів про мисливіцтво веде управління по справам мисливіцтва при Раді Міністрів УРСР і його місцевими відділами в кожній області.

Значення мисливіцтва в економіці зах. обл. УРСР дуже велике, воно доставляє (постачає) сировину, а також є одним з джерел доходу.

Розвинення мисливіцтва в промисел в зах. обл. УРСР буде великим вкладом в народно-господарське будівництво в тих областях.

Народні мисливці дорядянського періоду, спираючися на досвіді мисливців минулих віків і передаючи з покоління в покоління навички і вміння, послуговувалися підчас полювання багатьма способами: підходженням, підїздженням, підпливанням, маскуванням, засідкою, вабленням голосом та приманою.

Підходження зв'язане з слідженням. Одне і друге дуже часто попереджає засідку, з якою також в'яжуться ваблення і нагінка. Велику роль в тих способах ловлі дорядянського періоду відіграє маскування. Підходження відбувається з великою обережністю, замінюється дуже часто повзанням, підскакуванням, з вжиттям хитрощів, обманювання і т. п. В півн. р-нах Ровенської і Волинської областей підходячи до журавля мисливець повзе по землі, підносячи час-до-часу рукою шапку. Зацікавлений тим птах сам зближається до мисливця.

Мисливці на терені рівному, низинному слідять звірину по слідах (часто при допомозі собаки), в гірських районах приміщуються на значній висоті і звідтам поглядом перешукують поле зору.

Ваблення диких тварин відбувається голосом і приманою. Мисливці дуже вдало наслідують голос звірят і птахів: оленя, серни, вовка, зайця, орябка, дикої качки і перепелиці.

Голос вовка і дикої качки наслідують тільки устами і відповідно складеною долонею.

Деякі з мисливців послуговуються спеціальними приладами, що наслідують голос звірят і птахів т. зв. «вабами», «вабцями» (півд. р-ни Станісл., півн. р-ни Ровен. і Вол. областей), «вабчіками» (Закарп. обл.), виконаними з трощі, кісточок птахів (гусей і звірят (зайців), діврих ліскових орхів, бляшок, дощинок і т. под. Бувають вони з дерева, сопілковаті і мушлеваті формою, як нпр. ваб на оленя (село Дора, р-н Яремче, Станісл. обл.), або з дощинок, як ваб на серни (р-н Костопіль Ровенська обл. і півн. р-ни Вол. області), ваб на орябки (село Дора, Станісл. обл., р-н Сколе, Дрог. обл.), або з глиняного горшка відповідно приспособленого (с. Дубровиця, р-н Ратне, Вол. обл.), або ваб виконаний з рога, як наприклад ваб на оленя (с. Стебне, окр. Рахів, Закарп. обл.), або дерев'яні «вабчіки» — сопілки на серни і птахи (там же). Глухаря зваблюють свистаком «вабцем», виконаним з очерету (с. Скулин р-н Ковель, Вол. обл.), або з кісточок, як ваб на куропатки (півд. р-ни Станісл. обл.).

Примана буває різна, залежна від звірини. Вовкам кладуть неживе ягня, птахів приманюють зерном. Також при активних самоловках підставляють живі звірята або випхані птахи.

Звірят, яких не можна звабити голосом, виполошують нагінкою і засідкою. В такому полюванні бере участь більша кількість мисливців. Завданням одних є виполошити звіря, зробити довкруги нього кільце, звужуючи його вміру зближення до тих мисливців, які є в засідці. Засідка є звичайно біля леговища звірят, біля водопою, або біля вузьких гірських проходів.

Однією з форм маскування є підїздження і підпливання. Мисливці, що їдуть саньми чи возом, мають змогу зблизитися на близьку віддаль до звірини, для якої вид транспорту видається безпечним. При підпливанні човном підчас полювання на качки, мисливці маскуються зеленню (гілля дерев, водяне зілля). Зимою мисливці надівають білі покривала. Спеціальне накриття голови, як наприклад шапка з шкіри серни, обманює звіря і маскує разом мисливця. Для слідження, добування звірят з нор послуговуються мисливці соба-

кою, що сповняє часто роль наганячів (собака гонить безнастанно з місця на місце) підчас коли мисливець скритий в засідці.

Різномодність ловецького знаряддя (зброя і самоловки) дуже велика. Найбільш примітивний серед них дрючок і камінь, ще в 1878 р. були уживані дітьми при ловлі качок в півн. р-нах Ровенської області. При допомозі дрючка полювали також дорослі, при допомозі каменя — виключно діти. Ніж, сокира, ратище — вже дещо прогресивніше ловецьке знаряддя. Ножем пробивають звір'я втомлене довгою нагінкою. Булавою «буждиганом» ратищем, сокирою, послуговуються станувши віч-на-віч з ведмедем (т. І. р. 6). Ловецьке знаряддя як лук, праща, зникли, залишилися тільки у виді дитячих іграшок.

Безвладні самоловки (вудки, сильця) загально розповсюджені були на території зах. укр. земель. Вудками, на гачках яких прикріплена приманка з телячих легенів (Ров., Вол. обл.), р-ни Шумськ, Вишневецьк, Терн. обл.), послуговуються при ловлі диких качок і гусей. Вудки ці подібні до рибальських. На одному кінці такої вудки є гачок з прикріпленою приманкою, другий кінець отриманий з шнурком, завішеним поземо над водою, або отриманий з дрючком, вбитим в дно чи то берег ріки, або отриманий з плоским каменем, покладеним на рівно зрізаному вершку кілка. Шнурок, порушений птахом, паде до води, зашморгує птаха за голову. Подібні але більші розміром вудки наставляють на вовків і заяців (р-н Костопіль, Ровенська обл.). Птах чи звір'я, трафивши ногою, чи головою в петлю сильця, ніколи не подається назад, але йде вперед, затягаючи зашморг «око». Наставляють ці сильця поодинокі, зачіплюючи їх між двома деревами на стежках, куди проходить звір'я (півд. р-ни Станісл., Чернів., Закарп., Ров., Вол., Львів., Дрог. областей), або, щоби охоронити звір'я перед хижаками, зачіплюють сильце на пригнутому до землі вершку дерева, що після зашморгу в петлю звірини відривається від землі і випростовується. Звичайно при сильцях, наставляваних на звіринних стежках, при джерелах, норах, гніздах, кладуть приманку,

напр. живе звір'я, зерно і т. п. На дрібних птахів приміщують сильця «сило» (с. Жукотин, р-н Турка, Дрог. обл.), а багатьома петельками, виконаними з кінського волосіння або рослинних волокон, на галузці з овочами, китиці збіжжя, що разом є приманою (с. Сільце, р-н Горохів, Вол. обл., с. Витилівка, р-н Кіцмань, Чернів. обл., с. Підгірці р-н Олесько, Львів. обл.).

Природною самоловкою для звірят є дуже часто їх власна нора, звідки підкопом чи викурюванням димом добувають звірят.

Для зловлення більшої звірини (вовка, дикого кабана) копають доли, ями, «сліпі ями», «вовківні», «западниці», «теліші» (півд. р-ни Стан., Дрог., Чернів., півн. р-ни Закарп. обл.). Величина тих ям залежна від величини звірят. Стіни обставлені гладко обтесаними колами «бальками». Верх ями прикривають дверми «віком» (півд. р-ни Станісл., р-н Путила, Чернів. обл.), що обертається на вісі і після зваження тягарем звірини повертається до попереднього положення. Зверху яма замаскована гіллям дерев, листям, травою. Ями, доли, копани на звір'ят, бувають долом ширші (півд. р-ни Стан. обл., півн. окр. Закарп. обл.), часто з гостро затесаними колами на дні, як нпр. яма т. зв. «тиліш» (півд. р-ни Станісл. обл.). Приману приміщують біля ями або над поверхнею штучного помосту (Дрог., Закарп., Чернів., Станісл. обл.).

Допоміжним знаряддям при ловлі самоловками є плоти, що окрилюють ями по боках, або творять вуличку (півн. р-ни Ров. і Вол. обл., Станісл. обл.). Самоловки на вовків обгороджують плотами, виплетеними з пруття так, що б гостро стягі кінці були повернені до середини в напрямі дороги вовка, що унеможливує йому поворот (півн. р-ни Ров. і Вол. обл.).

Широке примінення мають сіті, що їх наставляють при ловлі птахів підчас перельоту, чи то на водоплаваючу дичину. В північних районах Ровенської і Волинської областей такі сіті наставляють серед очерету, в південних районах Закарпатської області в затишних долинах. В очка такої сіті впадає головою водоплаваюча дичина підчас льоту. Приміняють також по-

двійну сіть, великооку і дрібнооку (півн. р-ни Вол. і Ровен. обл.). Птах, перейшовши через сіть великооку, набирає на себе сіть дрібнооку і залишається в ній як у мішку. Бувають сіті на птахів, як також і на зайців, сконструйовані у виді пасток (Ровен., Вол., Терноп. обл.). Є вони розтягнені на рамах, підтримувані каблучками у виді брамок, получених зо шнурком, «поторгом» (Терноп. обл.). Потягнувши за шнурок, сітка спадає і накриває собою птахів чи зайців.

Ловлення птахів, особливо яструбів, при помочі залізного шила «іглиці» знане в Ровенській, Волинській і Станіславській обл. Шило, довжиною около 20 см. з наколеним на його неживим голубом, чи іншою приманою, приміщують на дасі будівель, або на окремому стовпі. Яструб, кидаючися на побачену добичу, вбивається на «іглицю».

При активних самоловках використовується тягар каменя чи колоди уміщених на деякій висоті, підпертих підпорою, або завішених. Спадають вони по нарушенні рівноваги. До таких активних самоловок слід залічити: «слопи», «слупці», «торгла», «поколодви», «залізні капкани», дерев'яні розщепи і т. п.

В гірських районах Станіславської, Чернівецької і Закарпатської областей на ведмеда і вовка кладуть «слопи», «слупці», які будують так:

Вбивають у землю дві сохи, на яких опирають кіл «кладина», на неї опирають одним кінцем дрючок «важок». На маловистаючий кінець дрючка закладають «гужевку», яка держить грубе, тяжке бервено «киж»; на другий кінець дрючка закладають довгу «гужевку», яка держиться тонкого колика «язик». Грубший кінець колика заходить і опирається о клюку вбиту в землю, а другий затесаний, заходить у виріз «зазубець» ключки, що зубом зачеплена за зуб другої ключки вбитої в землю.

«Поколодви» укладають по лісах на тхорів, ласиць, куниць. Дві розсохаті смереки вбивають в землю, в розсохи кладуть поземо грубу жердку «підколод», а над нею грубий кругляк — притяг; поміж них кладуть т. зв. «свідерок», на який закріплюють кусень м'яса. «Свідерок» повинен обертатися «ходити» дуже легко. При-

тяг обтяжують двома скісними пнями «пільгами», що долішнім своїм кінцем опираються о землю. На пні накладають соснового зеленого гілля, під розсохою прибивають поземо грубу жердку — «победрина». Звір'я, звітривши м'ясо, лізе по тій «победрині», дійшовши до «свідерка» сягає по м'ясо, а чуть його діткнеться, «свідерок» вискакує, притяг паде в низ і придавлює звір'я. На тхорів є також спеціально сконструйовані самоловки у виді дерев'яних скриньок (с. Іванівка, р-н Поморяни, Терноп. обл., с. Жукотин, р-н Турка, Дрогоб. обл.).

На лисів готують «зазуби». В дуплавному, зрізаному пні дерева видовбують в горі, діру завіщуючи над пнем кусень грубої дошки т. зв. «ступа» з набитими цвяхами. З одного боку пня знаходиться патичок т. зв. «зрущик», полученний шнурочком зо «ступою». «Зазуб» уставляють перед лисячою корою, коли лис є в ямі, цілу пастку обкладають камінням, щоби лис не втік другою дорогою тільки через пасть. Лис, вилазючи з нори, порушує легко уставлений патичок, «ступа» падає і цвяхами пробиває лиса.

Велике примінення при ловлі оленів, лисів, ведмедів, вовків знаходять дерев'яні і залізні капкани (півд. р-ни Стансл., р-ни Заствна і Путила Чернівецької обл., округи Свалява, Рахів, Закарп. обл.).

Мисливська зброя, зберігана в Історико-краєзнавчих музях зах. обл. УРСР, свідчить про поширення мисливства. Стрільби південних районів Станіславської області пол. ХІХ ст. т. зв. «старовіцькі» є саморобного виконання. Дерев'яне ложе стрільби мисливець виконував сам, а «цівку» і замок на пружині з курком «когутиком», «коминком» (Станісл. обл.) на капсю та «каблук», що хоронить цингель — «кощок», «язичок», «спуст», що служить до спускання зведеного курка, виконував слюсар-латунник.

Мисливські стрільби з пол. ХІХ ст. були роблені на кремій — «замок кременовий»; звідси теж і походить назва стрільби «кріс», бо вогонь треба було кресати при помочі кресала і губки, або називали «пушка кременева» від кременя, що ним викресували вогонь. Новіші стрільби поч. ХХ ст. називають «рушниця» або «пуш-

ка капслева». При допомозі цингля спускається курок враз з виделками «вилицями» що на них осаджений кремій; кремій вдаряє об сталеве огниво при цівці, з того паде іскра у вижолоблення «каганець», де запалює порох призначений на підсіпку. В ложі стрільби є звичайно магазин на кулю закритий засувкою. Широка частина ложа так зв. «п'єтка», що її підчас стріляння прикладає мисливець до правого рамени, є підбита залізною бляхою «постолом», для забезпечення ложа перед ушкодженням.

Крім стрільб, поширені були пістолі кременеві і капслеві. Цівки пістолів виконані з латуні, дерев'яні їх ложа гарно орнаментовані і прикрашені металом.

Для переховування вогнестрільного пороху служили порохівниці т. зв. «перехресниці». До кременних стрільб вживалося двоякого пороху: дрібненького на підсіпку і грубшого до цівки. Дрібний порох переховувано в порохівницях т. зв. «кубок», грубший в порохівниці т. зв. «ріжок».

Організаційні форми культурного мисливського господарства в зах. обл. УРСР мають дві різновидості:

1) Спортивно-мисливські товариства, завданням яких є правильне використання державного мисливського фонду, то є запасів диких тварин і птиць на відведених територіях.

2) Мисливські господарства організацій і установ, зорганізовані на приписаних територіях як підсобні господарства, в цілях заготовки хутровини і м'ясо-дичної продукції.

Число спортивно-мисливських господарств в зах. обл. УРСР вже доволі велике. Господарства ці дають змогу мисливцям-спортсменам, об'єднаним в УДТМР (Укр. Добр. Тов. Мисл. і Риб.), організувати колективні виїзди на полювання. В господарствах тих перестерігаються правила, час і способи полювання, та ведуться норми відстрілу диких тварин. Мисливці-спортсмени приймають активну участь у винищенні хижаків, вовків, рисів і др., що наносять шкоду громадському тваринництву. Краці мисливці Ров. обл. (р-н Рокитно), Крупич убив в сезоні 1949 р. 24 вовків, а мисли-

вець Памохов з Висоцького р-ну, Ров. обл., убив 96 вовчат. Мисливці Станісл. обл. завоювали перше місце в міжобласних соціалістичних змаганнях по добитті кабанів. Серед них мисливець Говера, р-н Богородчани — 10 кабанів, Юрійчук І. Н. с. Ключів Великий, р-н Печеніжин — 12, Чукор В. М. с. Іспас, р-н Коломия — 10, Пуйда Е. М. с. Побереже — 11. По знищенні вовків завоювали перше місце мисливці сіл Зелена і Голови, р-н Жаб'є, Максим'юк Ю. К., Зеленський Ю. М., Лисюк М. Н., Петрук Н. В. В Дрогобицькій області в сезоні 1948/49 р. знищено 60 вовків, добуто 693 диких кабанів. Бригадам в числі 36, по знищенні вовків в Дрогобицькій області, виплачено премій на суму 25.000 карбованців. Рисів в Перегінському р-ні добито — 2, в р-ні Болехів — 1 (Станіславська обл.).

Мисливці приймають активну участь в соціалістичній реконструкції мисливського господарства в зах. обл. УРСР. Вони виповняють перед державою договірні зобов'язання по здачі хутровини. Мисливець Чернівецької області, р-н Заставна, Викирюк М. Г. в 1947 р. нагороджений похвальною грамотою Міністерства Заготівлі СРСР за досягнуті високі показники у всесоюзному соціалістичному змаганні мисливців в сезоні 1946/1947 рр. Мисливець Викирюк М. Г. заключені договори в «Заготживсировиною» і «Союзом споживчої кооперації» виконав на 368 %, здаючи державі хутровини в сезоні 1948/49 р. на суму 4.900 крб. Крім мисливця Викирюка М. Г., норму по здачі хутровини перевиконують і другі мисливці Чернів. обл., як Щербановський Г. П. р-н Вашківці на 202 %, Крець П. Н., р-н Новоселиця на 230 %, Ковцун В. І. р-н Кельменці на 219 % і др.

Праця мисливця-промисловика оплачується вповні. Мисливець Викирюк М. Г., крім одержаної суми 4.900 крб., одержав кількаразові грошові нагороди по 400 крб. кожна, одну дубельтівку, 20 кл. пороху, 10 кл. шроту, компас, мисливський одяг тощо.

Мисливці зах. обл. УРСР, об'єднані в УДТМР, ведуть велику роботу по підготовці

юних мисливців і по плані заготівки хутровини; допомагають в тому міжрайонні і міжобласні соцзмагання. Ударники мають значок відмінника.

Культ-масову роботу серед мисливців впровадять обласні і районні мисливські клуби, як нпр. клуб в Чернівцях, Мукачеве (Закарп. обл.), Самбір (Дрог. обл.).

Мисливці зах. обл. УРСР випускають цілий ряд періодичних листків і стінгазети, як «Мисливець-спортвик» (м. Ровно), «Охотник» (Чернівці), «Охота» (Львів); «Радянський мисливець» (Ужгород), «Мисливець» (Мукачеве, Закарп. обл.), «Мисливець передовик» (Берегово, Закарп. обл.) і другі.

Приписних мисливських господарств під сучасну пору в зах. обл. УРСР ще доволі незначне число.

Ровенська область налічує 2 мисливські господарства:

1) Жуківське, с. Жуків, р-н Клеванськ, на площі 150 га, приписане Обласній Раді ловців і риболовів.

2) Курганське, с. Кургани, р-н Острог на площі 600 га, приписане Райраді м. Острога.

Дрогобицька область приписних мисливських господарств налічує 7:

1) Майданське, р-н Підбуж, на площі 42.000 га, приписане Прикарпатській Окружній Раді. В ньому теж приміщується Дім відпочинку мисливця в с. Коростів.

2) Мединицьке, р-н Медениця (водоплаваюча птиця), закріплене за Обласною Радою мисливців.

3) Криницьке, р-н Медениця, площею 3.000 га, приписане Обласній Раді мисливців.

4) Рудники, р-н, на площі 8.000 га, приписане Львівській Обласній Раді ловців і мисливців.

5) Комарнянське, р-н Комарно, на площі 9.500 га, приписане Львівській Окружній Раді ловців і мисливців.

6) Оттиневичі, р-н Ходорів, на площі 10.000 га закріплено за Ходорівською Районною Радою ловців і мисливців.

7) Стрийське, р-н Стрий, (водоплаваюча птиця і хутровинна звірина), на площі

16.000 га, приписане Стрийській Міській Раді ловців і мисливців.

В Станіславській області налічується 2 мисливські господарства:

1) Княгиницьке, р-н Рогатин, площею 12.500 га, приписане Львівській Обласній Раді мисливців і риболовів.

2) Тисьменицьке, с. Хом'яки (водоплаваюча птиця) площею 10.000 га, закріплене за УДТМР м. Станіслав.

В Закарпатській області, в окрузі Хуст, зорганізовано в червні 1949 р. покищо одно мисливське господарство на площі 52.000 га, приписане за УДТМР Закарпатської області. В господарстві цьому проведено підготовчі роботи, витичено границі і поставлено орієнтаційні таблиці, влаштовано солонці (20), будуються кормушки (20).

Для охорони цінних диких тварин і забезпечення найкращих умовин для збільшення поголів'я, на території зах. обл. УРСР виділено спеціальні мисливські угіддя — заповідники і заказники.

Заповідники — це такі частки території, на якій недозволене полювання на довший час. Завданням заповідників є: а) зберегти і побільшити в господарському і научному відношеннях диких тварин, б) теоретична розробка і практичне вирішення питань обліку природних ресурсів, способів їх збагачення, якісного покращання і раціонального використання, в) виявлення нових сировинних ресурсів, рішення завдань акліматизації (т. є. введення нових) і реакліматизації (т. є. відновлення коли то бувших в даному місці диких тварин).

Заповідники — це наукодослідні станції, це свого рода лабораторії живої природи, бо по словам М. Гор[ь]кого: «Нет университета более универсального, чем природа».

На території зах. обл. УРСР зорганізовано 2 заповідники:

1) Заповідник Устрики (Дрогоб. обл.), на площі 11.000 га, зорганізований в 1946 р., на основі постанови Облвиконкому з дня 14 грудня за №[?].

2) Заповідник Шепіт (Чернів. обл.) на площі 12.000 га, зорганізований на основі постанови Облвиконкому з дня 22.8.1946 р.

Гарно і добре організовується робота в заповіднику Чернівецької області, Вижицького р-ну, на угіддях Шепіт. Охороняється в ньому із звірят: європейський благородний олень, коза, куна, білка — з птахів: глухар, рябчик. Зараз в заповіднику Шепіт проводиться наукова інвентаризація фауни, опис основних комплексів заповідника, виділення зон повної заборони, определення місця і ролі дослідних участків, територіальне обладнання заповідника і т. п.

В заповіднику Устрики (р-н Нижнє-Устрицький, Дрогобицька область) зберігається, з звірят: чорнобура і червона лисиця, дика коза, олень, заяць-русак; з птахів: глухар, тетерев, куропатка. Проведено вповні научну інвентаризація фауни, чорнобурих лисиць налічено 200—250 голів, європейського оленя ок. 100 голів. Проводиться науково-дослідна робота; робляться спроби реакліматизувати фазана. Вповні закінчено підготовку на зиму підкормку дичини. Заготовлено 15—20 тон сіна, як також заготовлено мох, овочі, тощо. Солонців закладено около 20, теплушок збудовано вже 8, будується ще 3.

У відрізненні від заповідників, виділених на довгий час, зорганізовано в зах. обл. УРСР мисливські заказники, на обмежений час, звичайно 3—5 років. В заказниках недозволена полювання на всі види звірят і птахів. Вони організовані для відновлення запасів диких тварин.

На території зах. обл. УРСР вже зорганізовано 11 заказників.

З них по Чернівецькій обл., на основі постанови Чернів. Облвиконкому від 16.VIII.48 р., за №693/90 зорганізовано 5 заказників, на 5 років кожний: Сербичанський, р-н Сокиряни, Яноуцький, р-н Кельменці, Жучковський, р-н Садгора, Кіцманський р-н Кіцмань і Хотинський, р-н Хотин.

По Ровенській обл. в 1948 р. зорганізовано два заказники:

- 1) Клеванський, на площі 2.210 га.
- 2) Хорівський, р-н Острог, на площі 6.500 га.

По Закарпатській обл. також два:

1) Мукачівський (катастри сс. Знанєво, Чомонин, Грабово, Пізнаківці, Вел. Вижиць), на площі 4.300 га.

2) Свалявський (катастри сс. Свалява, Оса), на площі 13.000 га.

В Станіславській області один заказник:

1) Смиглянський, р-н Солотвина.

В Дрогобицькій обл. також один заказник:

1) Ходорівський, р-н Ходорів, на площі 9.500 га.

Заповідники, заказники і приписні мисливські господарства в зах. обл. УРСР є практичною школою виховання радянського культурного мисливця. Вони своїми мисливсько-організаторськими міроприємтями, науково-дослідною роботою, акліматизацією і реакліматизацією мисливської фауни, вповні включилися в процес соціалістичної реконструкції мисливського господарства зах. обл. УРСР.

Сучасна мисливська зброя, в порівнянні з саморобною мисливською зброєю дорадянського періоду, підняла на небувалу висоту матеріальний і культурний рівень мисливців-промисловиків і мисливців-любителів.

Значну роль в сучасному мисливському господарстві відіграють також самоловки. Не всі вони рівноцінні по своему значенні. Деякі, як нпр. капкани, мають широке примінення при веденні боротьби з хижаками, другі грають другорядну роль, як пастки, самоловки, при винищенні гризунів в житлових умовах, деякі вживаються рідко і не у всіх областях.

Одержання бездефектної хутровини можливе тільки при раціональному вживанні самоловок. Мисливці-промисловики в більшості добувають диких тварин при допомозі капканів, силець і хитропридуманих самоловок.

Доволі поширені в зах. обл. УРСР є капкани. Вони в більшості ще кустарного виробу, хоча послуговуються вже і капканами фабричного випуску.

Найстаріший мисливець Станісл. обл., с. Річка, Рошенюк Клим, 80 р. життя, прекрасний знавець життя і навиків диких тварин, маючи довголітній мисливський досвід, знає і

примінює багато давніх народних способів ловлі звірів і сам виконує капкани за своїми власними придуманими зразками, примінюючи їх з великим успіхом. Другим по Роменюку визначним мисливцем є мисливець Дереш С. М. з с. Діброва, р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.

Мисливство при допомозі капканів вимагає фахової підготовки. Мисливець Викирюк М. Г. (Чернів. обл.) wraz з своїми синами — юними мисливцями, завчасу до сезону підготовляє капкани. Вони повинні бути відчищені і справні. Підготовка і наставлювання капканів проводиться з великою обережністю. Підготовляють капкани, не доторкаючися їх безпосередньо руками (на руки надівають рукавиці) і навіть не дихаючи на них. Мисливець мусить обманути інстинкт, нюх, зір і слух звірів, тому він мусить знати життя і навики звірів.

Безвладні самоловки як сильця, ями «вовківні», «теліші», а також активні самоловки як «двері», «слопи», «торгла», передавані мисливцями з покоління в покоління, ще й сьогодні живуть у побуті і знаходять велике примінення в боротьбі з хижаками, в гірських р-нах Станісл., Дрогоб., Чернів. і Закарп. областей.

В польових умовах і в житті сільськогосподарські артілі в порядку агромінімуму ведуть боротьбу з гризунами, шкідниками сільського господарства, шкірки яких використовуються як хутровина.

Боротьба ця ведеться хімічними методами і механічними способами т. є. приміненням капканів і других знарядь мисливського промислу.

Кожного року до початку весняних робіт сільсько-господарські артілі в зах. обл. УРСР організують вихід колгоспників на поля і луки для проведення безпосередніх робіт по винищенні мишовидних гризунів. Для боротьби з гризунами в польових умовах звичайно застосовується два методи: отруйні приманки і затроювання газом. В першому випадку в нори гризунів закладають примани з хліба, або зерен пшениці, жита, кукурудзи, вперед затроєних отрутою. В другому випадку нори гризунів затроюють хлорпікрином, відтак нору затикають джгутом соломи і прикопують землю.

Для винищення гризунів у житлі, в зсіпних і насінних фондах застосовуються пастки, капкани і верші (табл. ч.) різних конструкцій, в які закладається приманку з підсмаженого м'яса чи сала (Чернів., Стан. обл.), копченої риби (Ров., Вол. обл.).

Капкани і верші є саморобного, артільного (артіль «Промкуст» Чернівці), як також і фабричного виробу.

Стрічається ще багато давніх народних хитро придуманих пасток, як нпр.: ведро чи бочку з водою прикривають хрестоподібно розрізаним картоном, на якому прикріплена приманка. Гризуни пробіраючись до неї провалюються і тонуть у воді. Або: на край невисокого цецбричка наповненого водою ставиться хитку планку, на якій прикріплено принаду. Знюхавши принаду, гризуни, пробіраючись до неї, потрапляють на хиткий кінець планки, падають у воду.

В деяких с/г артілях в зах. обл. УРСР (Станісл., Чернів., Дрогоб., Закарп. обл.) організуються постійні і сезонні мисливсько-промислові бригади, що формуються з числа колгоспників-мисливців. Бригадир wraz з членами бригади підготовляє мисливське знаряддя, виготовляє приманки, проводить розвідку про стан і кількість звірини і птиці. Він керує виходом бригади і розстановкою мисливців. Бригадир також нав'язує зв'язки з заготівельними організаціями, організує збір добутої бригадою звірини і здачу заготівельним організаціям хутровини і другої мисливської продукції.

Підсумовуючи все вище сказане, можна ствердити, що:

- 1) На зорі людського суспільства мисливство було однією з перших виробничих діяльностей людей. Воно достарчало їм поживу і одяг.
- 2) Захищаючи і зберігаючи своє життя, люди навчилися зробити з каменя і дерева знаряддя праці і мисливства.
- 3) Мисливство було однією з перших форм колективної праці на першій стадії розвитку суспільства.
- 4) В класовому суспільстві мисливство було засобом прибутків для експлуататорів і в

той же час було для них спортом, забавою, і розвагою. Мисливство для трудящих було недоступним ані як джерело доходу, ані як спорт, ані як культурна розвага.

5) В дорадянські часи мисливство на сучасній території західно-українських земель не мало промислового характеру. Воно було привілеєм панівних класів і буржуазії. Широкі маси трудящих західно-українських земель були позбавлені всяких прав користати з звіринного багатства лісних резервуарів. Народне мисливство було потайне і виступало в виді браконьєрства, т. зв. «рабшієрства».

6) Найбільш поширене мисливство, користуючися саморобною зроєю, було в Станісл., Дрогоб., Чернів. і Закарп. обл.

7) Широко розвинуте народне мисливство при допомозі активних і безвладних самоловок було в Ровенській, Волинській, Станіславській, Дрогобицькій, Чернівецькій і Закарпатській областях.

8) Вперше в історії людства тільки в Радянському Союзі, після знищення капіталістичного способу виробництва — мисливство стало всенародним досягненням. Воно стало однією з важливіших ділянок планового народного господарства і масовим спортом широких мас трудящих міста і села.

9) Мисливські приписні господарства і мисливсько-спортивні товариства, дві організаційні форми культурного мисливського господарства, що постачають хутровинну сировину і м'ясо дичну продукцію, мають велике значення в економіці західних областей УРСР.

10) Значну роботу по вивченні промислової фауни, життя диких тварин, умовин їх проживання, акліматизації і реакліматизації, в зах. обл. УРСР проводять заповідники Шепіт (Чернів. обл.) і Устрики (Дрогоб. обл.). Збільшення поголів'я диких тварин та в раціональному використанні хутровинних ресурсів, велике значення мають такі заказники: Кіцманський і Яноуцький (Чернів. обл.); Мукачівський і Свалявський (Закарп. обл.), Клеванський (Ровен. обл.) як також всі сім мисливських господарств Дрогобицької області.

11) Участь мисливців в научно-дослідній роботі по питанні біології промислових тварин, при вивченні питань техніки і організації промисла, по випробуванні приманок, капканів, самоловок має велике значення для розвитку мисливського господарства і збільшення сировинних ресурсів, а враз з тим піднесення культурного та матеріального рівня трудящих зах. обл. УРСР.

12) Велика роль мисливських бригад у знищенні гризунів і хижаків, що наносять шкоду сільськогосподарським зерновим і технічним культурам та громадському тваринництву.

13) Сучасне мисливське господарство зах. обл. УРСР не набуло ще промислового характеру; воно по причині охорони фауни не може повністю використати хутровинні резерви, але при правильнішій постановці може значно підвищити свою ефективність.

14) Мисливство в зах. обл. УРСР може набути промислового характеру при таких умовах:

а) Створення густої мережі науково-дослідних станцій, заповідників, заказників і приписних мисливських господарств,

б) Збільшення поголів'я диких тварин шляхом акліматизації (чорнобура лисиця, чорносрібляста лисиця, єнотовидна собака, ондатра) — і реакліматизації (річний бобер, видра, фазан),

в) Популяризація мисливського промислу і зацікавлення думки населення шляхом лекцій, доповідей, випуском літератури по питанні мисливського промислу,

г) Створення сіті мисливських бригад при с/г артілях,

д) Примінення і поширення раціонального капканного промислу,

е) Організація гуртків юних охотників у Середніх школах, особливо в сільських місцевостях,

є) Посилення боротьби з браконьєрством, гризунами і хижаками,

ж) Відкриття мисливського технікуму в зах. обл. УРСР для випуску високо-кваліфікованих мисливців. <...>